

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Przekaz polityczny oparty na wynikach ewaluacji. Analiza przykładu kampanii prezydenckiej w Polsce w 2015 roku

Author: Dagmara Apolinarska-Pres

Citation style: Apolinarska-Pres Dagmara. (2017). Przekaz polityczny oparty na wynikach ewaluacji. Analiza przykładu kampanii prezydenckiej w Polsce w 2015 roku. "Political Preferences" (2017, nr 15, s. 23-41), doi 10.6084/m9.figshare.5263324

Uznanie autorstwa - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Przekaz polityczny oparty na wynikach ewaluacji.

Analiza przykładu kampanii prezydenckiej

w Polsce w 2015 roku

Dagmara Apolinarska-Pres

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Political Preferences

2017, vol. 15: 23-41.

DOI: 10.6084/m9.figshare.5263324

journals.us.edu.pl/index.php/PP

Submitted: 30/03/2017

Accepted: 17/06/2017

Abstract:

The political message based on the results of the evaluation. The analysis of the example of the presidential campaign in Poland in 2015

The main research problem of this article is whether the political message, that was addressed to voters in the presidential election from 2015, was based on the results of the evaluations or of the socio-economic researches were conducted by the research centers. The political views and slogans, which were presented by the candidates for the President of Poland during the campaign in 2015, were analyzed to answer the main research problem.

The theoretical framework of the evaluation and the process of evaluation researches on the example of the managing authority of the operational program were described in the first part of this article. The European experience of utilization the evaluation results by the political class and the analysis of the presidential campaign from 2015 in reference of constructing political arguments with the results of the evaluation were presented in the second part.

The author concludes that the results of the evaluation were marginally used during the campaign. The political arguments, that were used by candidates for the President of Poland, were mostly limited to recall simple figures, expert and public opinion, although in some cases the politics referenced to the results of the studies and reports. However, it is impossible to conclude if one of these studies was an evaluation research.

Key words:

evaluation, research results, presidential election, election campaign

Wstęp

Ewaluacja w Polsce realizowana i wykorzystywana jest głównie w kontekście zarządzania funduszami europejskimi w celu poprawienia efektów prowadzonych działań oraz wspierania managerów w procesie decyzyjnym. Istnieje jednak szerszy zakres oddziaływania ewaluacji i więcej sposobów jej wykorzystywania przez różne grupy społeczne. Oczywiście nie ma wątpliwości, że podstawowymi odbiorcami wyników badań są ich zleceniodawcy, jednak zgodnie z Wytycznymi w zakresie ewaluacji polityki spójności na lata 2014-2020 (2015: 31) potencjalnymi beneficjentami ewaluacji mogą być: decydenci różnego szczebla, instytucje i osoby zaangażowane w proces planowania i programowania, instytucje i osoby zaangażowane w realizację procesu wdrażania, partnerzy społeczni, beneficjenci oraz potencjalni beneficjenci programów operacyjnych, media i społeczeństwo. Dzięki obowiązkowi upubliczniania raportów z ewaluacji wszystkie powyżej wymienione potencjalne grupy odbiorców mogą korzystać z ich treści (Rozporządzenie nr 1303/2013 art. 54). Rozważania w poniższym opracowaniu ograniczam tylko do jednej grupy, a mianowicie do decydentów politycznych, którzy mogliby wykorzystywać wyniki przeprowadzanych ewaluacji oraz innych badań w tworzeniu argumentów w przekazie politycznym kierowanym do społeczeństwa.

Pomimo istniejącego systemu ewaluacji polityki spójności oraz rozwijającej się kultury ewaluacyjnej, w Polsce zaważany jest brak zainteresowania oraz wykorzystania wyników badań ewaluacyjnych przez polityków w prowadzeniu debaty publicznej. Ta teza zostanie zweryfikowana na przykładzie stawianych postulatów oraz głoszonych haseł programów wyborczych przez kandydatów na urząd Prezydenta RP w 2015 roku poprzez sprawdzenie, czy w przekazie politycznym skierowanym do wyborców odwoływano się do wyników ewaluacji lub innych badań.

Geneza i rozwój ewaluacji w Polsce

Stosowanie badań ewaluacyjnych rozpoczęło się w latach 20. XX wieku w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej w związku z potrzebą sprawdzenia funkcjonowania realizowanych dużych programów socjalnych (dotyczących zwalczania ubóstwa i zdrowia) oraz programów edukacyjnych¹. Wprawdzie zdaniem Michaela Scrivena ewaluacja istniała

---

¹ Za ojca ewaluacji uważa się Ralpa Tylera, który w 1929 r. rozpoczął badania nazywane ewaluacyjnymi. Jego praca nad „ośmioletnimi studiami”, która była przeprowadzana w latach 1933-1941 traktowana jest jako jeden z najważniejszych punktów wyjścia dla nowoczesnej ewaluacji programu. Więcej na ten temat: (Alkin, Christie 2004: 17-18).

---

przynajmniej na milion lat przed pojawieniem się języka mówionego, od momentu pojawienia się nauczania i oceniania poczynionych postępów, jest to jednak bardzo szerokie pojmowanie istoty ewaluacji, która obejmuje intuicyjne podejście do tego zagadnienia (Scriven 2013: 11). Z kolei H. Simons twierdzi, że kluczowym momentem podnoszącym rangę oraz zwiększającym rolę ewaluacji w sektorze publicznym było ogłoszenie w 1965 roku w USA ustawy *The Elementary and Secondary Education*, która wprowadziła obowiązek przeprowadzenia ewaluacji wobec wszystkich programów socjalnych finansowanych z funduszy federalnych (Simons 1997: 66). W latach 80. XX wieku w USA zauważano spadek jakości raportów ewaluacyjnych, poprawa nastąpiła dopiero w latach dziewięćdziesiątych, m.in. za sprawą nowych uregulowań prawnych wprowadzonych przez *National Performance Review* (Chelimsky 1997: 244). Wówczas ewaluacja zarówno w zakresie popytu, jak i podaży zaczęła prężnie się rozwijać oraz rozprzestrzeniać na inne kraje, głównie na wysoko rozwinięte państwa Europy Zachodniej (Wielka Brytania, Francja, Holandia, Niemcy) (Olejniczak 2005: 42). Zaczęto wykorzystywać ją w różnego rodzaju instytucjach państw demokratycznych, m.in. w urzędach skarbowych, stowarzyszeniach i organizacjach. Powstawały podmioty zrzeszające osoby związane z ewaluacją, a także regularnie organizowano konferencje, które stały się platformą wymiany doświadczeń oraz wyznaczenia nowych kierunków działania². Jednak największy impuls dla rozwoju ewaluacji w Europie i to zarówno w krajach, gdzie potencjał ewaluacyjny już istniał, jak i w krajach, gdzie nie było żadnej tradycji ewaluacyjnej, dała Wspólnota Europejska, która w ramach pierwszego pakietu reform funduszy strukturalnych w 1989 roku wprowadziła ewaluację *ex ante* oraz ewaluację *ex post* jako obowiązkowy element procesu zarządzania funduszami unijnymi.

Początek działalności ewaluacyjnej w Polsce przypadł dopiero na lata 90. XX wieku, kiedy zaczęto ją stosować w obszarze edukacji. Przy tym największy jej rozkwit powiązany był z przyznaniem Polsce funduszy strukturalnych. W Rozporządzeniu Rady UE nr 1083/2006 wprowadzono dla Polski nowe podejście w zarządzaniu finansami publicznymi dotyczące ich rozdysponowania na konkretne działania i zadania, które odpowiadały na wcześniej postawione cele. To podejście wymagało stworzenia systemu, który polegał na wyznaczaniu strategicznych celów, zaplanowaniu odpowiednich działań oraz ich implementacji, a także realizacji elementów sprawdzających i weryfikujących zarówno etap wdrażania, jak i zarządzania (Olejniczak 2010:

---

² W 1984 roku powstało Amerykańskie Towarzystwo Ewaluacyjne, w 1994 roku Europejskie Towarzystwo Ewaluacyjne, a w roku 1999 Afrykańskie Towarzystwo Ewaluacyjne. Obecnie istnieje ponad 60 krajowych stowarzyszeń ewaluacyjnych na całym świecie.

44). Te trzy elementy stanowiły fundamenty działania funduszy strukturalnych w Polsce, które z czasem zaczęto stosować w innych politykach publicznych³.

Rozwój ewaluacji w Polsce przebiegał etapami, na co miał wpływ poziom zaangażowania Polski w strukturach unijnych oraz zmiany prawne dotyczące funduszy europejskich. Pierwszy z etapów to okres przedakcesyjny przypadający na lata między 1999 a 2004 rokiem. Te lata charakteryzowały się tworzeniem nowej jakości w zarządzaniu finansami publicznymi, uczeniem się polskiej administracji i adaptowaniem europejskich wzorców oraz przeprowadzeniem pierwszych badań, które w większości realizowane były bezpośrednio przez Komisję Europejską. Ważnym wydarzeniem było utworzenie w 2000 roku Polskiego Towarzystwa Ewaluacyjnego, którego celem jest „budowanie kultury ewaluacyjnej oraz upowszechnianie ewaluacji w Polsce jako demokratycznego i społecznego procesu, który polega na metodycznym badaniu wartości danego działania lub obiektu w oparciu o z góry ustalone kryteria oceny” (Statut Polskiego Towarzystwa Ewaluacyjnego).

W latach 2004-2005 rozpoczęto proces przygotowywania systemu ewaluacji polityki spójności, zaczęto tworzyć infrastrukturę w jednostkach administracyjnych, dostosowywać prawo i pogłębiać wiedzę o ewaluacji, tworzyć kadre. Równoległe do pojawiającego się popytu na usługi ewaluacyjne powoli ewoluował rynek firm badawczych zwiększający zakres swoich świadczeń. Badania finansowane z funduszy strukturalnych realizowane do 2007 roku były przeprowadzane w bardzo ograniczonym zakresie. Dopiero w pierwszym okresie programowania (w latach 2007-2013), w którym Polska w całości uczestniczyła jako członek Unii Europejskiej ewaluacja prężnie zaczęła się rozwijać zarówno na poziomie krajowym, jak i regionalnym. Po 2014 roku nastąpiła kontynuacja wcześniejszej ekspansji budowy potencjału ewaluacyjnego, zwiększono rolę ewaluacji w procesie zarządzania polityką spójności oraz wzmocniono transparentność jej wyników⁴. Obecnie jest silny nacisk na wykorzystanie rezultatów i rekomendacji płynących z przeprowadzanych badań, dlatego wprowadza się zmiany w procesie ewaluacji zwiększające jakość, rzetelność i przydatność przeprowadzanych badań.

---

³ Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 383 z późn. zm.) wprowadziła obowiązek przeprowadzenia ewaluacji w odniesieniu do strategii oraz programów rozwojowych.

⁴ Podstawy prawne funkcjonowania systemu ewaluacji stanowią następujące akty prawne i dokumenty: Rozporządzenie Ogólne nr 1303/2013, Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020 (Dz.U. 2014 poz. 1146), Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U.2016.383 j.t.), Guidance Document on Monitoring and Evaluation European Cohesion Fund and European Regional Development Fund, Monitoring and Evaluation of European Cohesion Policy European Social Fund, Programowanie perspektywy finansowej 2014–2020 Umowa Partnerstwa, Wytyczne w zakresie ewaluacji polityki spójności na lata 2014-2020.

Niewątpliwie wprowadzenie obowiązku realizacji badań ewaluacyjnych w ramach polityki spójności był punktem decydującym dla zainteresowania się tym tematem zarówno przez sektor publiczny, firmy badawcze oraz przez przedstawicieli środowiska akademickiego. Zadaniem Stanisława Bieniasa, Weroniki Felcis, Katarzyny Hermann-Pawłowskiej i Rafała Trzczińskiego obecnie Polska nie tylko jest aktywnym partnerem w tworzeniu systemu ewaluacji w ramach UE, ale także wytycza nowe kierunki rozwoju ewaluacji, obecnie posiada najbardziej zdecentralizowany system ewaluacji w Europie oraz najbardziej zaawansowany system wdrażania rekomendacji (2015: 122). Jednocześnie należy zaznaczyć, że pomimo prężnie działającego polskiego systemu ewaluacji oraz rozwijającej się kultury ewaluacyjnej w Polsce, ogranicza się ona głównie do polityki spójności i promuje jeden kierunek rozwoju badań ewaluacyjnych, a brak pluralizmu w tym zakresie nie sprzyja poszukiwaniu nowych rozwiązań.

Definicje ewaluacji

Sposób definiowania czy postrzegania ewaluacji jako takiej jest bardzo szeroki i wieloaspektowy. Rozumienie, przeprowadzanie oraz wykorzystanie ewaluacji zmieniało się w czasie oraz różniło się między dziedzinami, w jakich była realizowana. Marvin C. Alkin oraz Christina A. Christie upatrują przyczyn rozwoju ewaluacji w potrzebie odpowiedzialności i kontroli w badaniach społecznych, na gruncie których wytworzyły się trzy główne nurty: wartościowanie, metodologia oraz użyteczność (2004: 12-17). Natomiast Ernest House za praprzyczynę ewaluacji uważa możliwość wyboru, która pozwala na podjęcie decyzji zgodnie z zasadami-kryteriami, za pomocą których dokonywana jest ocena (1997: 16). Ewaluacja dostarcza wiedzy o jakości konkretnej rzeczy, która została przeanalizowana zgodnie z wcześniejszymi założeniami. Jednak jej wyniki nie powinny narzucać jednego słusznego rozwiązania, gdyż jej zadaniem nie jest wyręczenie decydentów z dokonania wyboru i podjęcia w ich imieniu decyzji (Simons 1997: 85).

Karol Olejniczak wskazał trzy przesłanki, jakie muszą zaistnieć, aby badanie było badaniem ewaluacyjnym. Po pierwsze, ewaluacje realizowane są w konkretnym celu. Ponadto muszą składać się z części empirycznej dotyczącej przeanalizowania zachodzących zmian w wyniku prowadzonych konkretnych działań publicznych oraz części oceniającej poszczególne elementy ich realizacji. Po drugie, wyniki tych badań dostarczają informacji, na które było zapotrzebowanie, co oznacza, że nie są prowadzone dla wiedzy jako takiej, lecz uzupełniają

brakujące informacje na temat niezbędnych do wprowadzenia zmian usprawniających proces wdrażania czy zarządzania działaniami publicznymi. A zatem ewaluacja musi spełniać kryterium użyteczności, zarówno na etapie planowania działań publicznych, wstępnego ich programowania, wdrażania oraz podsumowania. Po trzecie, ewaluacja jest procesem uczenia się organizacji (2005: 36). Leszek Korporowicz natomiast definiuje ewaluację jako: „refleksyjne rozpoznanie wartości konkretnego działania lub obiektu, na podstawie przyjętej metody i kryteriów wyniku uspołecznionego procesu, którego celem jest jego: poznanie, zrozumienie i rozwój” (2009: 16). Helen Simons zwraca uwagę, że celem ewaluacji jest zaspokojenie potrzeb i oczekiwań odbiorców badań, które mają charakter praktyczny, konkretny, polityczny, perswazyjny i edukacyjny (1997: 22). Z kolei Colin Robson wskazuje, że ewaluacja zawiera w sobie element rozliczania (1997: 147), dotyczy to zwłaszcza ewaluacji *ex post*, która podsumowuje wdrożenie zakończonego programu publicznego.

Powyższe próby uchwycenia i zdefiniowania badań ewaluacyjnych są autorstwa przedstawicieli teoretyków i praktyków ewaluacji, natomiast dla szerszego obrazu warto przedstawić definicję opublikowaną w przewodniku do ewaluacji polityki spójności UE. Wskazano tam, że ewaluacja pozwala na ciągłe doskonalenie oraz podnoszenie jakości prowadzonych działań. Ponadto wspiera proces tworzenia programu, wyboru właściwych narzędzi oraz rodzajów interwencji. Ma także wpływ na poprawę jakości zarządzania programem, identyfikuje zarówno jego planowane i nieplanowane produkty, jak i rezultaty oraz określa, jaki wpływ miał program na poprawę sytuacji społeczno-ekonomicznej ludności i obszaru objętego daną interwencją (Evalsed 2013: 7-10). Ewaluacja jest przeprowadzana w celu poprawy skuteczności zarządzania programem, dostarczenia wiedzy, co działa i w jaki sposób, wzmocnienia instytucji, sprawdzenia efektywności programu, udokumentowania w jakim stopniu został on wdrożony oraz co zostało dzięki niemu osiągnięte (Evalsed 2013: 16).

Wszystkie powyższe definicje różnią się podejściem do tematu w zależności od tego, który z elementów definicji chciano zaakcentować. Reasumując, ewaluacja jest badaniem, które jest przeprowadzane w konkretnym temacie (House 1997: 228), w wyniku wcześniej określonego celu, przy użyciu metod badawczych wypracowanych w naukach humanistycznych, którego wyniki zostaną wykorzystane przez podmiot zlecający badanie i ewentualnie przez innego odbiorcę. Warto nadmienić, że ewaluacja może być badaniem wrażliwym społecznie, ponieważ objawia pewne błędy, niedopracowania zaplanowanych interwencji. W związku

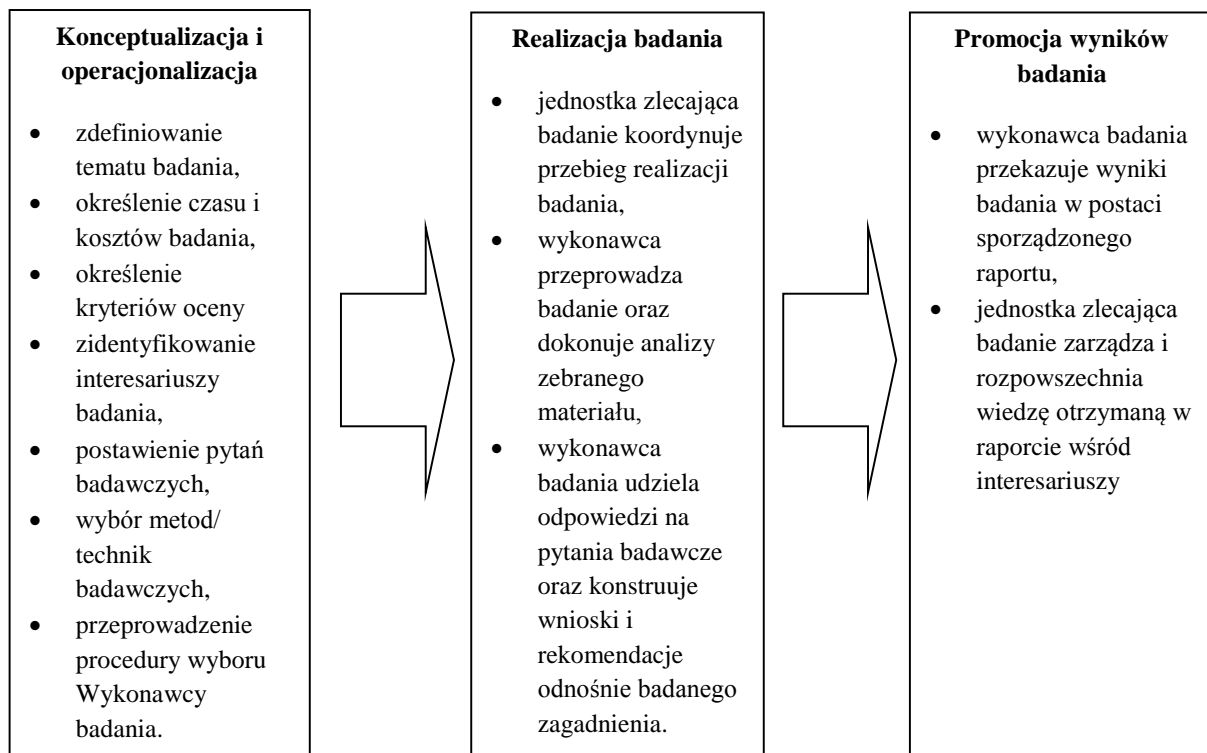
---

z czym w społeczeństwie o niskiej kulturze politycznej ewaluacja może być postrzegana jako zagrożenie dla legitymacji władzy.

Proces przeprowadzenia ewaluacji

Przeprowadzenie badania ewaluacyjnego jest procesem składającym się z następujących faz działania: konceptualizacji i operacjonalizacji, w ramach których zostają wyartykułowane potrzeby informacyjne decydentów, właściwej realizacji badania oraz promocji wyników oceny (Nevo 1983: 122).

Rysunek 1. Trzy etapy procesu ewaluacji przeprowadzanej w ramach polityki spójności

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (Haber 2007: 55).

Rozpoczęcie procesu badawczego może mieć charakter planowany, wynikający z wcześniejszych założeń [m.in. Planu Ewaluacji (Rozporządzenie nr 1303/2013, art., 114)] lub może mieć charakter nieplanowany, uwarunkowany zgłoszeniem potrzeby informacyjnej, lub pojawieniem się nieprzewidzianego problemu. Pracownicy odpowiedzialni w instytucji za ewaluację (tworzący najczęściej wewnętrzne jednostki ewaluacyjne) przygotowują i konsultują wewnątrz organizacji lub z zewnętrznymi podmiotami zakres badania, kryteria oraz określają

interesariuszy badania. W badaniach dotyczących polityki spójności najczęściej stosuje się następujące kryteria oceny: trafność, skuteczność, wydajność, użyteczność i trwałość⁵. Do przygotowanego zakresu badania dobierane są odpowiednie metody badawcze, które umożliwią udzielenie odpowiedzi na postawione pytania (obecnie popularne i propagowane przez Komisję Europejską stały się metody kontrfaktyczne⁶). Przy planowaniu badania określa się czas realizacji badania oraz szacuje się jego koszty. Jeśli ewaluacja będzie przeprowadzana przez zewnętrznego ewaluatora, a większość ewaluacji w Polsce jest zlecana niezależnym podmiotom, to przeprowadza się postępowanie o udzielenie zamówienia publicznego zgodnie z przepisami ustawy Prawo Zamówień Publicznych. To podejście nawiązuje do koncepcji zlecenia ewaluacji obiektywnemu, niezależnemu oraz niezaangażowanemu w proces decyzyjny ekspertowi (Osborne, Gaebler 1992: 478-479). Takie rozwiązanie ma swoich zwolenników i przeciwników, z jednej strony wewnętrzny ewaluator przewyższa wiedzą i znajomością badanego tematu, kontekstu realizacji badania zewnętrzny podmiot, z drugiej strony brakuje mu krytycznego spojrzenia i obiektywizmu. Niewątpliwie zewnętrzny ekspert współpracujący często z tymi samymi jednostkami ewaluacyjnymi także może ulegać jej naciskom i wpływom przy dokonywaniu zmian rezultatów badania. Niezależnie czy przeprowadzającym badanie jest ekspert wewnętrzny, czy zewnętrzny, może on pełnić następujące role w procesie ewaluacji: niezależnego informatora, przewodnika w zdobywaniu wiedzy – brokera wiedzy lub strategicznego gracza w pełni zaadaptowanego w proces polityczny (Ingold, Gschwend 2014: 2). Wszystko zależy od sytuacji w jakiej dokonuje się ewaluacji. Po wyborze i podpisaniu przez firmę badawczą umowy rozpoczyna się badanie. Ewaluator swoją pracę zaczyna od przeglądu danych zastanych, po czym zbiera dane ilościowe i jakościowe lub wykorzystuje inne metody, np. model ekonometryczny. Następnie analizuje zebrane materiały oraz wyniki przeprowadzonych badań, na podstawie których konstruuje wnioski i ewentualne rekomendacje. Końcowym efektem pracy jest raport z badania, który zostaje przekazany zlecającemu badanie. Po przyjęciu raportu zlecający przekazuje wskazane w dokumencie rekomendacje odpowiednim

---

⁵ Trafność dotyczy oceny etapu konstruowania interwencji publicznej i możliwości osiągnięcia wyznaczonych celów poprzez zaplanowane działania i dobór czynników składających się na cały system wsparcia publicznego. Skuteczność to bilans zamierzonych i osiągniętych efektów prowadzonej interwencji. Wydajność to relacja nakładów do osiągniętych efektów. Użyteczność to ocena stopnia zaspokojenia potrzeb ostatecznych odbiorców interwencji. Trwałość to sprawdzenie, jak długo funkcjonują efekty zrealizowanej interwencji.

⁶ Za Wytycznymi w zakresie ewaluacji polityki spójności na lata 2014-2020 ewaluacja kontrfaktyczna definiowana jest jako badanie polegające na ocenie efektów interwencji poprzez ich porównanie z sytuacją, która zaistniałaby w przypadku braku interwencji lub w przypadku realizacji innej interwencji (sytuacja kontrfaktyczna).

---

komórkom organizacji, które przyjmują lub odrzucają propozycje zmian. Raporty z badań w wersji elektronicznej są udostępniane na stronie zlecającego badanie, dzięki czemu działalność publiczna staje się coraz bardziej przejrzysta.

Potencjalnymi odbiorcami wyników badań ewaluacyjnych mogą być np. decydenci, politycy, społeczeństwo ze szczególnym uwzględnieniem osób, na które ma wpływ ewaluowany program czy polityka. Każdy z tych uczestników procesu ewaluacyjnego inaczej postrzega ewaluację. Dla polityka wyniki ewaluacji mogą posłużyć jako uzasadnienie dla wyborców podjęcia lub zaniechania konkretnych działań, mogą także zainicjować debatę na społeczny temat. Dla społeczeństwa ewaluacja może stanowić narzędzie rozliczające władzę, organy administracji publicznej ze zrealizowania oraz jakości przeprowadzenia planowanych interwencji. Zatem jedna ewaluacja może mieć więcej potencjalnych odbiorców, mimo że została ona zainicjowana przez konkretny podmiot i realizowana była w konkretnym celu (Nevo 1983: 122; Patton 2013: 17).

Polityk jako potencjalny beneficjent wyników ewaluacji

Ewaluacja oprócz pełnienia funkcji formatywnej czy konkluzywnej, które odnoszą się do ulepszania realizowanych działań, oceny rezultatów i skutków interwencji publicznych, może pełnić również funkcję psychologiczną, zwaną także społeczno-polityczną (Nevo 1983: 119), która dotyczy propagowania określonych zachowań oraz postaw wśród obywateli, informowania społeczeństwa o prowadzonych działaniach publicznych oraz wyjaśniania w jakim stopniu osiągnięto cele programu (Olejniczak 2005: 37; Simons 1997: 29). Ta funkcja nie jest kluczowa dla ewaluacji, ale niewątpliwie jest ważna, choć niedoceniana i pomijana w wielu analizach. Ewaluacja dzięki krytycznemu spojrzeniu na uzyskane efekty prowadzonych interwencji staje się jednym ze sposobów znoszenia „demokratycznego deficytu” (Frieske 2008: 27). Dlatego warta rozważenia jest możliwość zastosowania wyników ewaluacji w przestrzeni publicznej, a w szczególności w procesach wyborczych (Mark, Henry 2004: 40).

W literaturze wymienia się trzy typy użyteczności wyników ewaluacji: instrumentalną, koncepcyjną oraz symboliczną. Pierwsza z nich prowadzi do wykorzystania ewaluacji w celu uzyskania wiedzy pomocnej w podjęciu decyzji o kontynuacji, rozszerzeniu, wprowadzeniu zmian lub też o przerwaniu oferowanego wsparcia publicznego. Koncepcyjne podejście służy lepszemu zrozumieniu badanego zagadnienia, dalszemu rozwojowi oraz doskonaleniu

---

organizacji. Natomiast symboliczne wykorzystanie wyników ewaluacji sprowadza się do pozyskania uzasadnienia, legitymizacji politycznych decyzji wobec realizowanej polityki, działań czy przyjętego stanowiska w jakiejś sprawie (Mark, Henry 2004: 36; Frieske 2008: 12).

Powołując się w przekazie politycznym na wyniki ewaluacji, można by się odnieść do badań podsumowujących wdrożone interwencje, programy, politykę (ewaluacja *ex post*). Takie publikacje przedstawiają całościową ocenę, dzięki czemu mogą być użytecznym źródłem dla polityków w prowadzeniu debaty politycznej. Wybór odpowiednich rezultatów badań i powiązania ich z programem politycznym jest bardzo istotny. Najważniejszym elementem argumentu jest powołanie się na dowód, czyli wybranie odpowiedniego przykładu, który potwierdzi stawianą tezę oraz przekona do niej wyborców (Majone 2004: 24-26). A zatem politycy wybierają te aspekty postrzegania rzeczywistości, które uwypuklają konkretny problem, jego interpretację oraz ocenę. Z kolei te wyniki badań naukowych, które nie są powiązane z przyjętym stanowiskiem najpewniej nigdy nie zostaną wprowadzone do debaty publicznej (Entman 1993: 52; Ruling 2008: 21; Stucki, Schlaufer 2013: 6). Co więcej, w badaniu przeprowadzonym przez Iris Stucki, Caroline Schlaufer potwierdzono hipotezę, że politycy, odwołując się do wpływu polityki częściej odnoszą się do ogólnych informacji na temat jej efektów niż do konkretnego badania (2013: 11).

Jednak nie wszystkie sprawy poruszane przez polityków powinny być poparte dowodami; dotyczy to kwestii odnoszących się do wartości moralnych (m.in. aborcji, transplantacji, eutanazji, kary śmierci). Postulaty nacechowane emocjami nie wymagają odwoływania się do wyników badań (Engeli, Varone 2011: 255-256), ponieważ po pierwsze, sprawy ideologiczne mają charakter wartościujący i wszelka argumentacja poparta dowodami jest bezzasadna, głównie dlatego, że nie są one jednoznaczne i wszystko zależy od przyjętego światopoglądu przy ocenie danej kwestii. Po drugie, sprawy dotyczące sensu *stricte* systemu wartości, ideologii nie leżą w polu zainteresowań ewaluatorów. Nawet jeśli przeprowadza się ewaluację dotyczącą problemu wartościującego, to jej wyniki służą głównie potwierdzeniu podjętej już decyzji, natomiast jeśli są niezgodne z przyjętymi wartościami, zostają zakwestionowane (Zalewski 2008: 41). Ponadto nieznaczny wpływ na politykę mają wnioski z badań dotyczących istotnych decyzji politycznych, które są flagowymi postulatami partii politycznych i ich liderów (Stucki, Schlaufer 2013: 6).

Podsumowując powyższe rozważania należy zaznaczyć, że przy odwoływaniu się do wyników badań występuje duża skrupulatność i selekcja. Najczęściej politycy nie powołują się na konkretne badanie, nie podają nawet instytucji, która je realizowała, co może mieć na celu uniknięcie wykorzystania tej samej publikacji jako kontrargumentu przez politycznego oponenta lub zarzucenia jej braku wiarygodności w pozyskiwaniu wyników.

Zastosowanie wyników ewaluacji w kampanii wyborczej na urząd prezydenta w 2015 roku

Niniejszy artykuł ma na celu sprawdzenie, czy przekaz polityczny skierowany do wyborców podczas kampanii prezydenckiej w 2015 roku oparty był na wynikach badań, analiz, ekspertyz, a przede wszystkim, czy nawiązywał do przeprowadzonych ewaluacji. W celu stwierdzenia faktów w tym względzie przeanalizowano postulaty polityczne przedstawiane w audycjach komitetów wyborczych i w trakcie debat prezydenckich, komentowane w trzech opiniotwórczych tygodników („Polityka”, „Newsweek”, „Wprost”), a także powołano się na przeprowadzoną analizę radiowych dzienników i audycji publicystycznych.

W badaniu audycji wyborczych oraz debat z kandydatami na prezydenta zwracano uwagę na odwoływanie się kandydatów do wyników badań, ekspertyz, dane, opinii autorytetu potwierdzającego ich postulat wyborczy. Analizując audycje wszystkich komitetów wyborczych kandydatów na prezydenta, wyłaniają się różnice w prowadzonym przekazie politycznym. W niektórych spotach wyborczych nawiązywano w politycznych wypowiedziach do prostych danych statystycznych, co stanowi dobry początek dla stosowania przez tych polityków argumentów politycznych opartych na dowodach (TVP 1, TVP 2). Jednym z polityków, który powołał się na dane liczbowe był Janusz Palikot. W swoim wystąpieniu dotyczącym nadmiernej pomocy udzielanej przez państwo Kościołowi katolickiemu wskazał wielkość wydatków, jakie w tym zakresie ponosi państwo polskie. Z kolei Paweł Kukiz podkreślając rolę małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju państwa, podał wartość wytworzonego PKB przez sektor MSP oraz liczbę Polaków zatrudnionych właśnie w tym sektorze. Ponadto, pokazał rosnącą tendencję do zatrudniania urzędników na przestrzeni lat 1989-2014. Wszystkie te informacje zostały przedstawione za pomocą infografiki – formy, która notabene coraz częściej stosowana jest w rozpowszechnianiu wyników badań ewaluacyjnych. Natomiast Magdalena Ogórek w swoim wystąpieniu zapowiedziała zlecenie przeanalizowania prawa oraz napisanie przez ekspertów nowego prawa podatkowego. Pozostali kandydaci na prezydenta w swoich spotach wyborczych

---

nie odnieśli się do żadnych dowodów, wyników badań, nawet do prostych danych statystycznych. Warto zwrócić uwagę na niewykorzystany potencjał, jaki dają badania ewaluacyjne oraz społeczno-gospodarcze w uzasadnianiu potrzeb oraz pokazaniu rezultatów zrealizowanych programów publicznych przez ubiegającego się o reelekcję Bronisława Komorowskiego. W swoich wystąpieniach lakonicznie poinformował, że przyczynił się do wprowadzenia programu Dobry Klimat dla Rodziny, wprowadzenia Karty Dużej Rodziny, ulg podatkowych dla rodziny, rocznego urlopu rodzicielskiego. Jednocześnie nie wskazał, jaki przyniosły efekty oraz jaki miały wpływ na rodziny, które z tej pomocy skorzystały.

Pierwsza debata prezydencka, która została zrealizowana przed pierwszą turą głosowania przez TVP 1, miała na celu zaprezentowanie sylwetek i postulatów wszystkich jedenastu kandydatów na prezydenta: Grzegorza Brauna, Andrzeja Dudy, Adama Jarubasa, Bronisława Komorowskiego, Janusza Korwin-Mikkego, Mariana Kowalskiego, Pawła Kukiza, Magdaleny Ogórek, Janusza Palikota, Pawła Tanajno oraz Jacka Wilka. Wszyscy, z wyjątkiem urzędującego wówczas Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego wzięli udział w programie. Podczas debaty dominowały tematy światopoglądowe, które jak zaznaczono wcześniej, charakteryzują się brakiem odniesień do jakikolwiek badań. Zdaniem Pawła Śpiewaka w tej kampanii nastąpiło przesunięcie języka programowego i zadaniowego na język emocji i tożsamości (2015: 14-15). Mimo dominacji górnolotnych haseł niektórzy z kandydatów (Magdalena Ogórek, Andrzej Duda, Janusz Korwin-Mikke, Paweł Kukiz) odwoływali się do danych statystycznych, poziomu PKB, danych Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju, a także powoływali się na opinie publiczną oraz stanowiska ekspertów. Na wyniki badań powoływano się przy omawianiu takich zagadnień jak: prawo podatkowe, system wyborczy, polityka społeczna, polityka zagraniczna.

W trakcie drugiej debaty telewizyjnej emitowanej przez TVP 1 z dwoma kandydatami wyłonionymi w trakcie pierwszej tury wyborów odnoszono się głównie do prostych danych monitoringowych takich jak wysokość poniesionych wydatków, ale także do opinii różnych grup społecznych oraz konkretnie do opinii prof. Andrzeja Zolla i do wyników Biura Analiz Sejmowych. Ostatnia debata odbyła się za pośrednictwem TVN. Ponownie uczestniczyli w niej dwaj kandydaci: Bronisław Komorowski oraz Andrzej Duda. W tym spotkaniu obaj politycy bardzo często odwoływali się do opinii ekspertów, ale także do opinii publicznej i opinii Polaków. Odnoszono się także do autorytetu instytucji, np. Trybunału Konstytucyjnego oraz

opinii prof. Andrzeja Zolla. Powołano się również na dane liczbowe, jednak bez wskazania źródła tych informacji.

Analizie poddano także wyborczy przekaz polityczny komentowany przez trzy czasopisma. W tygodniku „Polityka” przeanalizowano artykuły zamieszczone w dziale „społeczeństwo”, „polityka oraz „temat tygodnia”. Pierwsze artykuły związane z kampanią wyborczą pojawiły się w lutym 2015 roku (nr 7), natomiast ostatni artykuł podsumowujący kampanię wyborczą ukazał się w numerze 22, który został wydany 27.05.2015 roku. W kolejnym analizowanym tygodniku – „Newsweek” sprawdzano artykuły zamieszczone w części czasopisma pt. „Polska”. Pierwsze artykuły zostały zamieszczone już w styczniu 2015 roku (nr 3), natomiast artykuł rozliczający kampanie wyborczą pojawił się tak samo jak tygodniku „Polityka” w numerze 22, który został wydany 25.05.2015 roku. Tygodnik „Wprost” najpóźniej zaczął zajmować się tematem wyborów na prezydenta, ponieważ, dopiero w kwietniu 2015 roku (nr 15) opublikowano pierwszy artykuł (dział czasopisma „państwo”). Ostatni artykuł dotyczący tej tematyki ukazał się w nr 22 (25.05.2015 roku). Wszystkie artykuły zostały sprawdzone ze względu na pojawianie się w nich następujących stwierdzeń: „badania pokazują, że (...)”, „badanie xy wskazuje, że (...)”.

We wszystkich trzech tygodnikach artykuły o kampanii wyborczej dotyczyły następujących zagadnień: charakterystyki sylwetek kandydatów, wybiórczego przedstawienia postulatów wyborczych, przebiegu kampanii, sondaży wyborczych oraz podsumowania kampanii i wyborów. Kwestie postulatów wyborczych kandydatów zostały bardzo marginalnie potraktowane we wszystkich trzech czasopismach, w „Newsweek” oraz „Wprost” zweryfikowano hasła wyborcze w dostępnych danych oraz powołano się na opinię eksperta. W „Polityce” wielokrotnie powoływano się na badania, jednak nie dotyczyły one przekazu politycznego, lecz jakości demokracji i stosunku Polaków do polityki i wyborów.

Tabela 1. Analiza treści artykułów poświęconych kampanii prezydenckiej z 2015 roku

Tygodnik opiniotwórczy	Liczba wydanych tygodników z artykułami dotyczącymi kampanii wyborczej (styczeń – maj 2015 rok)	Liczba artykułów poświęconych kampanii wyborczej	Ocena treści artykułów poświęconych kampanii wyborczej w kontekście powołania się przez autorów artykułów na wyniki badań
„Polityka”	14	25	odniesienie do badań dotyczących zaufania Polaków wobec polityków [wypowiedzi socjologa dr Jarosława Flisa (Dziedzic 2015: 15), badania CBOS, Polskiego Generalnego Studium Wyborczego oraz World Values Survey z lat 2010-2014 (Wilk 2015: 19)], odwołanie się do wyników badań dotyczących postawy Polaków wobec wyborów (Raciborski 2015: 15)
„Newsweek”	17	33	powołanie się na dane statystyczne dotyczące bezrobocia oraz migracji ludności będące w sprzeczności z głoszoną przez Andrzeja Dudę informacją o likwidacji miejsc pracy (Kalukin 2015: 18)
„Wprost”	7	24	w kwestii możliwości dla wprowadzenia euro odwołano się do autorytetu prof. Stanisława Gomulki oraz raportu NBP (Różyński 2015: 19)

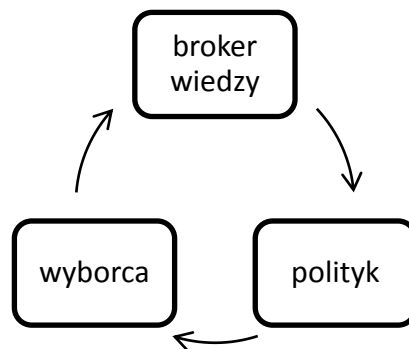
Źródło: opracowanie własne.

Natomiast w analizie kampanii wyborczej na przykładzie dzienników i audycji publicystycznych emitowanych w programach Polskiego Radia SA (Programy: 1, 3 i 4) oraz wybranych programach nadawców koncesjonowanych (RMF FM, Radio ZET, Radio Maryja, TOK FM), która została przeprowadzona przez Departament Mediów Publicznych Biura Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji (wrzesień 2015 rok) zauważono, że w dziennikach komentowano przebieg kampanii oraz w większym stopniu omawiano taktykę wyborczą kandydatów niż ich programy i wizje prezydentur. Podobna sytuacja miała miejsce w prowadzonych transmisjach publicystycznych, gdzie przed I turą głosowania w niewielkim stopniu odnoszono się do merytorycznej części kampanii wyborczej. Zmiana nastąpiła przed II turą głosowania, kiedy to bardziej szczegółowo odnoszono się do głoszonych przez kandydatów

postulatów wyborczych. Konkluzją przeprowadzonej analizy było stwierdzenie, że odwoływanie się do programów kandydatów miało charakter wybiórczy i stanowiło niewielki element w relacjonowaniu kampanii. W przedstawionej analizie nie cytowano wypowiedzi dotyczących głoszonych postulatów przez kandydatów, dlatego trudno wnioskować, czy powoływano się w nich na badania ewaluacyjne, jednak warto wskazać na fakt, że w programach publicystycznych proszono ekspertów o komentarze do postulatów politycznych kandydatów na prezydenta⁷. Ten element zawiera w sobie wiedzę, merytoryczne poparcie lub dyskwalifikację propozycji głoszonych przez kandydatów.

Reasumując, wszystkie przypadki użycia wyników badań miały charakter symboliczny, użyto ich w celu nadania mocniejszego wydźwięku stawianych argumentów, podniesienia ich rangi. Natomiast ich wykorzystanie w artykułach miało na celu dostarczenie dowodów dyskredytujących hasła wyborcze jednego z kandydatów. Zdecydowana większość kandydatów nie popierała swoich politycznych argumentów dowodami, dlatego należałoby podjąć działania w celu zwiększenia wykorzystania wyników badań w przekazie politycznym i stworzenia kultury polityki opartej na dowodach. Na pewno rzetelność i wiarygodność przeprowadzonych badań jest bardzo ważna, jednak ich jakość nie zapewnia wpływu ich wyników na realizowaną politykę czy program (Frey, Widmer 2011: 511).

Rysunek 2. Proces przekazywania informacji opartej na wynikach badań

Źródło: opracowanie własne.

Zwiększenie wykorzystania wniosków z badań można odnieść zarówno do badań zrealizowanych przez ten sam podmiot, który był ich inicjatorem, jak i do badań realizowanych przez inne instytucje, które upubliczniły jej wyniki. W celu wykorzystania przez podmiot

---

⁷ Więcej na ten temat w: (Relacjonowanie przebiegu kampanii wyborczej...).

zlecający wyników przeprowadzonych badań ewaluacyjnych należy zwrócić uwagę na dostosowanie planu badawczego do tematu badania oraz do użytkownika wiedzy pozyskanej z badania, a także na odpowiednie przedstawienie jego wyników oraz użycie właściwego kanału informacyjnego. Dla polityka skuteczną formą przekazywania wiedzy byłoby *policy briefs* – zwarte, krótkie opracowania, wskazujące kluczowe, istotne wnioski w konkretnym zagadaniu (Olejniczak, Kupiec, Raimondo 2014: 78).

Inaczej sytuacja przedstawia się, jeśli wykorzystuje się rezultat procesu badawczego przeprowadzonego przez inną instytucję, ponieważ brak jest wpływu na plan badawczy, przebieg procesu badawczego oraz formę publikacji jego wyników. W takim przypadku ważną rolę odgrywa broker wiedzy, który wyławia potrzebne informacje, które następnie przekazuje w przystępnej formie dla odbiorcy. Taka osoba powinna sprawnie zarządzać wiedzą, sprawdzać i szukać najnowszych dostępnych danych, weryfikować ich wiarygodność i oceniać ich przydatność dla konkretnego polityka. Na przykład przy prezydencie USA funkcjonuje Biuro Zarządzania i Budżetu (Olejniczak, Kupiec, Raimondo 2014: 100), które przeprowadza przegląd wszystkich materiałów, jakie powstały w konkretnym zakresie, w celu wyłonienia najważniejszych danych i informacji. Pomocnym narzędziem w procesie wyszukiwania informacji nie tylko dla polityków, ale także dla ogółu obywateli byłoby stworzenie bazy skupiającej wszystkie realizowane badania, analizy oraz ekspertyzy zlecane przez instytucje publiczne (na wzór obecnie funkcjonującej bazy badań ewaluacyjnych). Byłaby to zarazem próba skoordynowania prowadzonych badań, co niewątpliwie wpłynęłoby na jakość prowadzonych analiz.

Broker wiedzy odpowiedzialny jest za przygotowanie przydatnych informacji, będących argumentami w przedstawianych postulatach i w polemice politycznej. Dobry broker wiedzy nie tylko jest sprawnym technicznie i metodologicznie ewaluatorem, ale także osobą o wysoko rozwiniętych umiejętnościach interpersonalnych, dzięki którym potrafi skutecznie przekazać potrzebną wiedzę. Umiejętność w zakresie relacji międzyludzkich i polityki może okazać się kluczowa dla pracy ewalutora i może zadecydować o właściwym wykorzystaniu wyników ewaluacji (Patton 2013: 38). Zadaniem polityka jest użycie w taki sposób wyników badań, aby wyborca został przekonany do głoszonych poglądów. Dostępność i sprawne zarządzanie wynikami badań pozwoli na podejmowanie decyzji opartych na dowodach oraz pozwoli wesprzeć decyzje albo postulaty wyborcze już podjęte.

Podsumowanie

Podsumowując powyższe rozważania, można wnioskować, że w kampanii prezydenckiej wyniki badań wykorzystano marginalnie. Argumentacja kandydatów na urząd prezydenta w większości ograniczała się do przywołania prostych danych liczbowych, opinii ekspertów oraz opinii publicznej, chociaż pojawiły się także odwołania do badań i raportów. Jednak na podstawie analizy przekazu politycznego nie sposób wywnioskować, czy któreś z tych badań było badaniem ewaluacyjnym. W Polsce ewaluacja głównie ogranicza się do polityki spójności oraz edukacji, w związku z czym jej ograniczony zakres nie sprzyja zwiększeniu wykorzystania jej wyników przez polityków. Mimo to polityka spójności obejmuje bardzo szerokie spektrum interwencji publicznej, a więc badania realizowane w jej zakresie mogłyby uwiarygodnić niektóre z postulatów wyborczych.

Bibliografia:

- Alkin, M.C., & Christie, C.A. (2004). *An evaluation theory tree*. W: M.C. Alkin (red.). *Evaluation roots: trading theorists' views and influences*. Thousand Oaks-London-New Delhi: Sage.
- Bienias, S., Felcis, W., Hermann-Pawłowska, K., & Trzciński, R. (2015). *Inspiracje z ewaluacji – najlepsze praktyki*. W: J. Górniak (red.). *Ocena wpływu oparta na dowodach. Model dla Polski*. Warszawa: Akademia Leona Koźmińskiego.
- Chelimsky, E. (1997). *Praktyka ewaluacyjna dzisiaj. Kilka refleksji*. W: L. Korporowicz (red.). *Ewaluacja w edukacji*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Dz.U. 2016, poz. 383 z późn. zm. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.
- Dziedzic, M. (2015). Kto kogo goni. *Polityka*, 11-17.03.
- Engeli, I., & Varone, F. (2011). Governing morality issues through procedural policies. *Swiss Political Science Review*, 17(3): 239–58.
- Entman, R. (1993). Framing: Towards clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4): 51–58.
- Evalsed. (2013). *The resource for the evaluation of Socio-Economic Developments*. http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/evaluations-guidance-documents/2013/evalsed-the-resource-for-the-evaluation-of-socio-economic-development-evaluation-guide (15.03.2017).
- Frey, K., Widmer, T. (2011). Revising Swiss Policies: The influence of efficiency analyses. *American Journal of Evaluation*, 32(4): 494–517.
- Frieske, K.W. (2008). *Nauki Społeczne w służbie spraw publicznych - polskie tradycje*. W: A. Haber, & M. Szalaj (red.). *Środowisko i warsztat ewaluacji*. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.
- Guba, E.G., & Lincoln, Y.S. (1989). *Fourth Generation Evaluation*. London: Sage.

- Haber, A. (2007). *Proces ewaluacji ex-post – konceptualizacja, operacjonalizacja, realizacja badania ewaluacyjnego*. W: A. Haber (red.). *Ewaluacja ex-post. Teoria i praktyka badawcza*. Warszawa: Polska Agencja Przedsiębiorczości.
- House, E.R. (1997). *Demokratyzacja ewaluacji*. W: L. Korporowicz (red.). *Ewaluacja w edukacji*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- House, E.R. (1997). *Ewaluator w społeczeństwie*. W: L. Korporowicz (red.). *Ewaluacja w edukacji*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Ingold, K., & Gschwend, M. (2014). Science in policy making: neutral experts or strategic policymakers? *West European Politics*, 37: 993–1018.
- Kalukin, R. (2015). Lepper wiecznie żywy. *Newsweek*, 16-22.02.
- Korporowicz, L. (2009). *Współczesne koncepcje ewaluacji w kontekście wyzwań rozwoju regionalnego*. W: *Ewaluacja programów operacyjnych na poziomie regionalnym – teoria i praktyka*. Opole: Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego.
- Majone, G. (2004). *Dowody, argumenty i perswazja w procesie politycznym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Mark, M.M., & Henry, G.T. (2004). The mechanisms and outcomes of evaluation influence, *Evaluation*, 10(35): 35–57.
- Nevo, D. (1983). The conceptualization of educational evaluation: An analytical review of the literature, *Review of Educational Research*, 53(1): 117–28.
- Olejniczak, K. (2005). Teoria i praktyka ewaluacji w świetle doświadczeń europejskich. *Studia Regionalne i Lokalne*, 4(22): 35–58.
- Olejniczak, K. (2010). *Rola ewaluacji w krajowych politykach publicznych - analiza systemowa lat 1999-2010* [w:] A. Haber, M. Szałaj (red.). *Ewaluacja w strategicznym zarządzaniu publicznym*.
- Olejniczak, K., Kupiec, T., & Raimondo, E. (2014). *Brokerzy wiedzy. Nowe spojrzenie na rolę jednostek ewaluacyjnych*. W: A. Haber, & K. Olejniczak (red.). *(R)ewaluacja 2. Wiedza w działaniu*. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.
- Olejniczak, K., & Śliwowski, P. (2014). *Nadchodzi rewolucja? Analizy behawioralne w interwencjach publicznych*. W: A. Haber, & K. Olejniczak (red.). *(R)ewaluacja 2. Wiedza w działaniu*. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.
- Osborne, D., & Gaebler, T. (1992). *Rządzić inaczej. Jak duch przedsiębiorczości przenika i przekształca administrację publiczną*. Poznań: Media Rodzina.
- Patton, M. Q. (2013). *Ewaluacja skoncentrowana na wykorzystaniu*. W: A. Haber, & Z. Popis (red.). *(R)ewaluacja Poszukiwanie nowych metod oceny efektów*. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.
- Patton, M. Q. (2013). *Przyszłe Trendy w ewaluacji* W: A. Haber, & Z. Popis (red.). *(R)ewaluacja Poszukiwanie nowych metod oceny efektów*. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.
- Programowanie perspektywy finansowej 2014–2020. Umowa Partnerstwa*. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju.
- Raciborski, J. (2015). Obywatele rytualni. *Polityka*, 15-21.04.
- Relacjonowanie przebiegu kampanii wyborczej na Urząd Prezydenta RP w 2015 r. w programach Polskiego Radia SA (Programy: 1, 3 i 4) oraz wybranych programach nadawców koncesjonowanych (RMF FM, Radio ZET, Radio Maryja, TOK FM) na przykładzie dzienników i audycji publicystycznych*
-

http://www.krrit.gov.pl/Data/Files/_public/Portals/0/komunikaty/monitoring-wybory-2015/raport-z-kampanii-prezydenckiej-2015---resume_21.09.2015.pdf (30.05.2017).

Robson, C. (1997). *Projektowanie ewaluacji*. W: L. Korporowicz (red.). *Ewaluacja w edukacji*. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006.

Rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające Rozporządzenie (WE) nr 1260/1999.

Różyński, P. (2015). Wyborcze eurobrednie. *Wprost*, 07-12.04.

Ruling, A. (2008). *Re-framing of childcare in Germany and England: the role of evidence in the policy discourse*. <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/4428ddce-3cd7-447f-8a1c-80784146408c.pdf> (15.03.2017).

Scriven M. (2013). *Ewaluacja jako rewolucyjna dyscyplina*. W: A. Haber, & Z. Popis (red.). *(R)ewaluacja. Poszukiwanie nowych metod oceny efektów*. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.

Simons, H. (1997). *Polityczne implikacje teorii ewaluacyjnych. Przybliżenie problemu*. W: L. Korporowicz (red.). *Ewaluacja w edukacji*. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Simons, H. (1997). *Specyfika i rozwój studiów ewaluacyjnych*. W: L. Korporowicz (red.). *Ewaluacja w edukacji*. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Statut Polskiego Towarzystwa Ewaluacyjnego. <http://pte.org.pl/statut/> (15.03.2017).

Stucki, I., Schlauffer, C. *Tracing the evidence: the use of evaluation results in direct-democratic campaigns*. http://www.icpublicpolicy.org/IMG/pdf/panel_15_s2_stucki_schlauffer.pdf (15.03.2017).

Śpiewak, P. (2015). Jak w wieży Babel. *Wprost*, 04-10.05.

TVP 1, TVP 2. Audycje komitetów wyborczych opublikowane 25.04.2015 o godzinie 06:10 w TVP 1 oraz o godzinie 06:30 TVP 2.

<https://www.youtube.com/watch?v=p8OZE--M0pE> oraz https://www.youtube.com/watch?v=5gkF_Dt5zQY (28.05.2017).

Wilk. E. (2015). Kraj jaj. *Polityka*, 01-07.04.

Wytyczne w zakresie ewaluacji polityki spójności na lata 2014-2020. Warszawa 2015.

Zalewski, D. (2008). *Możliwości i ograniczenia wykorzystania wyników Ewaluacji przez instytucje publiczne*. W: A. Haber, M. Szałaj (red.). *Środowisko i warsztat ewaluacji*. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.